

NIEKOĽKO POZNÁMOK K 100. VÝROČIU SMRTI HEINRICHA HEINEHO

17. februára minulo 100 rokov od smrti jedného z najväčších nemeckých básnikov, pokrokového, revolučného mysliteľa Heinricha Heineho.

Podivuhodne mnohostranná a mnohostrunná je osobnosť tohto spoločenského buriča a spoločenského vyhnanca. Vrodil sa do prostredia a doby, ktoré ho determinovali pre všetky protirečivosti jeho pohnutého života a tvorby.

Narodil sa 13. decembra 1797 v Düsseldorfe ako syn židovského obchodníka. Jeho mladosť spadala do obdobia, v ktorom vplyv revolučného Francúzska zanechal určité stopy aj na hospodársky zaostalom a politicky roztrieštenom Nemecku. Vojská francúzskej buržoáznej revolúcie rozdrvili reakciu a povalili zhnitú stredovekú inštitúciu Svätej ríše rímskej. Najmä západné kraje Nemecka spoznali blahodárnosť tohto vývinu. Zjednotili sa v „Rýnskom spolku“, zaviedlo sa v nich demokratické zákonodarstvo, padli colné hranice, sedliaci boli oslobodení, židia emancipovaní.

V období napoleonskej nadvlády navštevoval Heine francúzske lýceum, v ktorom sa vyučovali filozofické systémy francúzskeho osvietenstva. V ústave, v ktorom františkánsky mních hlásal tolerančné požiadavky Voltaira, viedlo sa dobre aj bystrému a vnímavému židovskému chlapcovi.

Pre Heineho totiž bol jeho židovský pôvod — na rozdiel od Marxa, ktorému bol tento fakt úplne ľahostajný — šťastím i nešťastím jeho bytia. Urobil jeho život nepokojným, no zaviedol ho aj medzi priekopníkov slobodného ľudstva. Odtiaľ Heineho nadšenie pre Napoleona, pretože za jeho panstva sa uvoľnili potupné putá porýnskeho židovstva.

No v období Heineho duchovného prebúdzania zničila pruská vláda, ktorej po viedenskom kongrese pripadli rýnske kraje, všetky blahodarné reformy francúzskeho panstva a zaviedla najtuhšiu reakciu. Pre Heineho to znamenalo zmarenie matkiných plánov, ktorá dúfala v úradnícku kariéru svojho syna.

Stroskotal aj ako učeň najprv u bankára, potom u obchodníka vo Frankfurte nad Mohanom. O niekoľko mesiacov sa vrátil k rodičom, ktorí sa ho pokúsili s nevládou umiestniť ešte v banke otcovho brata, miliónára Salamona Heineho. Chudobného a v očiach zbohatlíka nepodareného synovca v jeho dome len trpeli, symbolickým výrazom tragiky jeho situácie bola nešťastná, neopätovaná láska k sesternici Amálii. Našla svoj odraz v jeho prvých veršoch a reminiscencie na ňu sa ťiahu celou básnikovou tvorbou.

Aj Heineho obchodnícka kariéra skončila neúspechom a mladý 22 ročný básnik začal napokon študovať na univerzitách v Göttingene a Berlíne. Jeho strýc si

pritom vyhradil právo určiť mu také štúdium, ktoré ho raz aj uživí a ktorým urobí česť rodine. Jeho plán bol, aby Heine študoval právo a aby sa potom usadil v Hamburgu ako advokát. Ani toto sa neuskutočnilo, a to, čo sa Heinemu sprvoti zdalo šťastím, stalo sa najväčšou kliatbou jeho tragického osudu. Dostal sa do trvalej závislosti od tohto nevzdelaného parvenue a jeho dedičov.

Počas univerzitných štúdií mali na Heineho najprenikavejší vplyv Heglove prednášky. Oživením a rozvedením Kantovej, Fichteho a Schellingovej dialektiky vypracoval Hegel systém, ktorý viere osvietenecov v pokrok ľudstva dal pevný základ.

Heine si u Hegla nadobudol svoj štýl bohatý na antitézy a schopnosť preniknúť veciam až na koreň. No nikdy nebol do dôsledkov prívržencom jeho filozofie. Ako správne však pochopil jej ducha, dokazujú okrem jeho poznámok k vývinu nemeckého myslenia — k čomu sa vrátíme ešte obširnejšie — aj slová, ktoré napísal k svojej knihe *Lutetia*. Hegel chcel, aby sa „jeho filozofia pokojne rozvíjala v ochrane tóne štátnej moci a aby sa nedostala do boja s vierou cirkvi dovtedy, kým dostatočne nevyrástla a nezmohutnela; a muž, ktorého duch bol najjasnejší a doktrína najliberálnejšia, vyjadril ju jeduako len vo forme takej hmlistej a scholasticky neprístupnej, že nielen náboženská, ale aj politická strana minulosti sa nazdávala, že má v ňom spojenca. — Len zasvätení sa usmievali nad týmto omylom a iba dnes rozumiem tomuto úsmevu; vtedy sme boli mladí a hlúpi a netrepežliví a brojili sme proti Heglovi...“

Heine básnicky prerazil po prvý raz v jednom z mnohých berlínskych literárnych salónov a pomocou niektorých jeho členov mu vyšli aj prvé verše, ktoré boli prijaté s nadšením.

Heineho básnické prvotiny naväzujú na tradície nemeckého romantizmu. Pod vplyvom folklóru zavádza momenty fantastické, prijíma formu ľudovej piesne a za rámec lyrického, najmä erotického príbehu často volí sen.

No napriek romantickým rekvizitám preráža z veršov silná poetická osobnosť a zaznieva z nich svojská, svieža nota. Originálne a čerstvo pôsobila jeho ľúbostná lyrika svojou životnosťou, pravdivosťou a silou intímneho citu.

Heineho slávna irónia, ktorá zdanlivo vyvracia tie najnežnejšie ľúbostné vyznania, má rozhodujúcu úlohu v jeho poézii. Veľa sa o nej diskutovalo, rôzne sa vysvetľovala. V prvom rade však bola adresovaná filisterstvu jeho doby, romantizmu a idealizmu, malichernosti a úbohosti, ktoré ho v Nemecku obklopovali.

V prvej svojej dráme nadhadzuje otázku židovstva, ktorá sa v rôznych tónoch a podobách opakuje aj v neskorších partiách jeho tvorby. Heine, ktorý bol moderne vychovávaný, odcudzil sa náboženskému životu synagógy. Bojovníkom sa stal pre sociálny útlak židovstva, ktorý zanechal hlboké stopy aj v jeho živote a tvorbe. Všetky pokusy pokrokových intelektuálov o emancipáciu židov stroskotali na temnom nepochopení nevedomelej židovskej masy, ovládanej fanatickými rabinmi.

Heine sa po dlhých, ťažkých vnútorných bojoch rozhodol pre zmenu náboženstva. Popudom na to nebola snaha zaistiť si tým lepšiu existenciu, ale nemožnosť dostať „vstupenku do európskej kultúry“ ináč ako vo forme krstného listu.

V honbe za občianskou existenciou sa Heine dostáva z jedného miesta na druhé. Nikde nemohol zakotviť.

V období pred júlovou revolúciou vydal svoje prozaicko-poetické cestopisné črty *Cesta Harcom* a *Obrázky z ciest*, v ktorých vo forme čarovnej prírodnej romantiky rozvíja po prvý raz svoju nádhernú vtipnosť, ktorá v hrobovom tichu doby zaznievala ako jasavý, roztopašný smiech, bojujúci proti filisterstvu a udierajúci

tak ostro preto, lebo prýštil z vážneho a hlbokého záujmu o veľké otázky doby. Jeho vtipnosť, to nebol „lovecký pes, naháňajúci svoj vlastný tieň, ktorý na ulici behu splodilo šialenstvo s rozumom, opička v červenom kabátiku, ktorá zíza na seba medzi dvoma zrkadlami“, nie, jeho vtipnosť, to bol meč, ktorým do smrti bojoval proti útlaku a neprávošti.

Z Heineho už v týchto črtách hovorí buržoázia prebúdzajúca sa k svojmu poslaniu. Vo forme ponecháva všetko nežné a krásne z romantiky, vsúva subjektívne a lyrické partie medzi vážnu spoločenskú kritiku, z ktorej sa ozýva viera hegeliána v silu intelektuálneho poznania.

Nemecká buržoázia už zosilnela, no nemyslela ešte na boj. Heine predbieha svoju dobu a v ďalšej práci, v *Knihe Le Grand* je už úplne politický. Vyjadruje túžbu svojho veku po veľkosti a slobode namiesto úzkoprsého filisterstva a cirkevno-kráľovskej temnoty. Nebojácne porovnáva slobodu napoleonského obdobia s pruskou a metternichovskou reakciou. Bol to čerstvý vánok do dusnej atmosféry doby.

Napriek mnohým nedôslednostiam v Heineho živote, napriek tomu, že ku koncu svojho života bol odtrhnutý od praktického boja a pripútaný nevyliciteľnou chorobou k „matracovej hrobke“, bol bojovníkom. Stál na stanovisku revolúcie a jeho katechizmom bol človek a jeho práva.

V *Ceste z Mníchova do Janova* hovorí: „Čo je tá veľká úloha doby? Je to emancipácia. Nie emancipácia Írov, Grékov, frankfurtských židov, západoindických černochoch a podobných utláčaných národov, ale je to emancipácia celého sveta, najmä Európy, ktorá dospela a odtrháva sa od železných pút privilegovaných, aristokracie. Nech nám niekoľkí filozofickí renegáti slobody dokazujú, že milióny sú stvorené na to, aby boli ťažnými zvieratmi niekoľkých tisícov rytierov; nepresvedčia nás o tom skôr, kým nám nedokážu — ako vravel Voltaire — že jedni sa narodili so sedlom na chrbte, druhí s ostrohami na nohách.“

Knihou Le Grand sa Heine stal politickým autorom. Pozná svojich nepriateľov, ktorí sú nepriateľmi jeho triedy a pokroku: duchovenstvo a šľachta. Keď Heine po vypuknutí júlovej revolúcie opúšťa Nemecko, krajinu filistrov, aby — ako povedal — prekročil Jordán a žil v zasľúbenej zemi slobody, bol už jasne vyhranenou osobnosťou. Vo Francúzsku nadobúda hlbšie sociálne poznanie a na desaťročie ustupuje v jeho tvorbe poézia próze.

*

Najväčší žijúci nemecký básnik, ktorý vo svojej vlasti nevedel dostať zamestnanie, naďsečne odišiel do Paríža — mesta revolúcie. Čoskoro však prehliadol pravú tvár francúzskeho buržoázneho režimu. Vládlo tu buržoázne kráľovstvo, juste milieu. Absolutizmus bol na veku porazený a hoci buržoázia bola roztrieštená, jednako len predstavitelia všetkých frakcií, Perrier, Thiers, Guizot, sledovali v podstate len jeden cieľ: udržať jestvujúce pomery. Napravo hrozila reštaurácia, naľavo sociálna revolúcia. Uprostred bolo slabé konštitučné kráľovstvo.

Heine, ktorý prišiel do Paríža s množstvom ilúzií, obdivuhodne rýchlo pochopil súvislosti hry, ktorá sa odohrávala na scéne dejín. Odhalil tie najzákladnejšie fakty. Čo nik iný nevidel, „čo nevidela ani vláda, ani liberáli, to videl už v roku 1833 aspoň jeden človek; a ten sa, pravda, menoval Heinrich Heine,“ povedal o ňom F. Engels.

Heine si vytýčil úlohu oboznámiť Nemcov s Francúzskom a Francúzov s Ne-

meckom. Písal teda o francúzskych pomeroch a nemeckých myšlienkach, o francúzskej politike a nemeckom náboženstve a filozofii. Heinemu išlo o osvietenie tak francúzskeho, ako aj nemeckého ľudu. Preto je jeho sloh taký jasný a ľahko pochopiteľný. Snažil sa, ako povedal, „preložiť formuly filozofie do materinskej reči zdravého rozumu“. Podarilo sa mu to aj vtedy, keď písal o tých najťažších filozofických problémoch. „Veď čo má ľud zo zamknutých sýpok, keď k nim nemá kľúče? Ľud prahne po vedení a ďakuje mi za skyvu duchovného chleba, o ktorú sa s ním statočne podelím.“ Neobyčajne jasne a priezračne odhaľuje tajomstvá nemeckého ducha. Niekoľkými geniálnymi črtami kreslí portréty Luthera a Lessinga, Kanta a Fichteho a s nevidaným bystrozrakom predpovedá, že nemeckí remeselníci a robotníci sú dedičmi nemeckej filozofie.

Zaujímavý je Heineho prístup k dejinám nemeckej filozofie. V úvode ku knihe *K dejinám náboženstva a filozofie v Nemecku* zdôrazňuje vlastenecko-demokratickú tendenciu diela a hovorí, že v hodnotení sa koncentruje na tie otázky, ktoré majú politický a sociálny význam. Z kritiky klasickej nemeckej filozofie a jej hlavných predstaviteľov vyvodzuje revolučné závery a v rozpore s nemeckou idealistickou filozofiou zdôrazňuje jej súvislosť so všeobecným vývinom spoločnosti. Heine však pri hodnotení niektorých javov podlieha omylom. Závažné je však to, že Heine v tomto svojom spise chápe boj materializmu s idealizmom ako boj dvoch protikladných táborov vo filozofii a spája ho s bojom pokrokových a reakčných spoločenských síl.

Ukazuje zviazanosť po sebe nasledujúcich historických období, vzájomnú závislosť sociálnych a kultúrnych pomerov tak od minulosti, ako aj od súčasného hnutia okolitých národov. Ukazuje, ako odumierajúce myšlienky jednoducho nemiznú, ale že žijú v inej funkcii ďalej. Aj keď Heine nebol dôsledným materialistom, ale stál na stanovisku panteizmu, naučil sa u Hegla vidieť historické súvislosti a postihnúť protirečenie a smer historického vývinu.

„Zničenie viery v nebesá je dôležité nielen morálne, ale aj politicky; masy už nenesú s kresťanskou trpezlivosťou pozemskú biedu, ale prahnú po blaženosti na zemi. Komunizmus je prirodzeným následkom tohto zmeneného svetonázoru a šíri sa po celom Nemecku. Práve takým prirodzeným javom je, že proletári vo svojom útoku na jestvujúce pomery majú za vodcov najpokrokovjších duchov, filozofov veľkej školy; no títo filozofi prechádzajú od doktríny k činu, k poslednému cieľu všetkého myslenia a formulujú program... Ako znie? Dávno som ho vysníval a vyslovil takto: »Nechceme byť sansculotti ani skromní občania, ani lacní prezidenti, založíme demokraciu rovnako slávnych, rovnako svätých a rovnako šťastných bohov. Žiadate prosté šatstvo, striedme mravy, a nekorenené pôžitky; my naproti tomu žiadame nektar a ambróziu, purpurové plášte, skvostné vône, rozkoš a nádheru, usmievací tanec nýmľ, hudbu a komédie.«“

Heine už 15 rokov pred vyjdením *Komunistického manifestu* vyslovil túžbu: »Už tu na zemi som chcel skrze požehnanie slobodných politických, priemyselných ustanovizní vybudovať blaženosť, ktorá podľa mienky zbožných má zavládnuť až po súdnom dni v nebi.«“

*

S utopickým socializmom sa Heine zoznámil ešte v Berlíne a v Paríži sa s ním dostal do úzkeho styku. Mal naňho veľký vplyv preto, lebo utopický socializmus odhalil, že heslá buržoáznej revolúcie o slobode, rovnosti, bratstve nevedú k od-

stráneniu vykorisťovania, lebo rovnosť pred zákonom neostránila hospodársku nerovnosť. Heine sa v Paríži presvedčil, že buržoázna revolúcia nevyriešila životné otázky ľudu. No z Heineho sa nestal prívrženec Saint-Simonovho učenia, pretože Heine bol revolučný demokrat, ktorý sa orientoval na zmenu spoločenských pomerov revolučnou cestou. Pod Saint-Simonovým vplyvom však Heine predpovedal, že v budúcej revolúcii nepôjde o politické reformy, ale o otázky materiálneho blahobytu.

Hovoril, že rozhodujúce nie sú „vonkajšie javy revolúcie“, ale „hlbšie otázky“. „Tieto otázky sa netýkajú ani foriem, ani osôb, ani zavedenia republiky, ani omedzenia monarchie, ale týkajú sa hmotného blahobytu ľudu. Doterajšie spiritualistické náboženstvo bolo blahodárne potiaľ, pokiaľ prevažná časť ľudstva žila v biede a musela sa utešovať nebeským náboženstvom. No odvtedy, čo sa pokrokom priemyslu a ekonómie umožnilo vytriahnuť ľudstvo z biedy a oblažiť ho na zemi, odvtedy — rozumiete mi. A ľudia vám už porozumejú, keď v budúcnosti každý deň budú ešte hovädzinu namiesto zemiakov a viac budú tancovať a menej pracovať. Spofahnite sa na to, ľudia nie sú somári.“

Heine očakával šťastie od zlepšenia materiálnych životných podmienok. Prirodzene, toto nebolo jeho posledným cieľom, ale len prostriedkom na to, aby sa ľudstvo oslobodilo aj z duchovného otroctva a dostalo sa do zeme slobodného ducha a slobodných duchov.

*

Roku 1843 sa Heine zoznámil so zakladateľom vedeckého socializmu Karolom Marxom, ktorý po zrušení časopisu *Neue Rheinische Zeitung* prišiel do Paríža. Žil tu len veľmi krátko, no vplyv mladého Marxa, ktorý sa v tomto čase len prebojovával k vedeckému svetonáhľadu, bol veľmi plodný na básnika staršieho o 20 rokov. Z tohto obdobia sa datujú najostrejšie satiry Heineho tvorby. Nikde inde sa nevyjadril tak socialisticky ako v práci *Nemecko — Zimná rozprávka*, tak revolučne ako v svojej slávnej básni *Sliezski tkáči*. Aj niekoľko iných dokladov — vcelku ich je pomerne málo o vzájomnom vzťahu Heineho a Marxa — hovorí o tom, že mladý vedec mal určitý pozitívny vplyv na individualistického básnika. V Marxovi a jeho prívržencoch videl Heine nových ľudí, zvestovateľov nových čias. A že si Heine vážil aj Marxov umelecký cit, o tom svedčia slová Marxovej dcéry Eleonóry: „Boli časy, keď Heine deň čo deň prichádzal k Marxovcom, aby im prečítal básne a vypočul si mienku týchto dvoch mladých ľudí. Heine a Marx vedeli malú osemriadkovú báseň preberať nespočetnekrát, diskutovať o tom, či onom slove, meniť ho a brúsiť, až bolo všetko hladké a na básni neostalo ani stopy po námahe a vybrusovaní.“

Marx bol veľký ctiteľ Heineho. Miloval básnika práve tak ako jeho dielo a veľmi mierne súdil jeho slabosti. Hovorieval, že básnika nemožno merať meradlom obyčajných, ba ani nie meradlom neobyčajných ľudí.

*

Posledné obdobie Heineho tvorby determinovali dva momenty. Básnikova ťažká nevyliciteľná choroba, pútajúca ho na lôžko, na ktorom poloslepý, temer hluchý, chromý, schudnutý na kosť a kožu, zmietaný nevýslovnými bolesťami a umierajúci osem rokov tvoril diela nezmenene svieže, ironizujúce seba a svet a otvorene sa dotýkajúce bolestivých miest tela a duše.

Druhou determinantou bola porážka revolúcie roku 1848. Básnik pozorujúci udalosti vo svete, ale najmä v Nemecku, stáva sa pesimistickým, kolíše a zdanlivo reviduje a odvoláva. Svoje osobné nešťastie spája s nesplnenými politickými túžbami ľudu. No napriek osobnej porážke, napriek osobnej tragike dokáže hovoriť o sebe ako o článku nevyhnutnej reťaze, ako o časti veľkého celku. Seba samého nazýva „stratenou vartou v boji za slobodu“, v ktorom tridsať rokov verne vydržal.

U umierajúceho Heineho sa strieda nesmierna vitalita s odriekavou rezignáciou, túžba po živote a jeho radoostiach s túžbou po smrti a vykúpení. No do konca sa vyporiadáva s otázkami, ktoré ho mučili po celý život.

V tomto období hovorí aj o svojom návrate k viere v osobného boha. Polovážny, položartovný, dôverný a ironicky pokorný tón, ktorým hovorí o bohu a s bohom, znie, ani čo by sa posmieval tomuto návratu. Píše: „...vrátil som sa k bohu ako márnotrtný syn po tom, čo som dlhý čas pásol svine u hegelianov. Bola to bieda, ktorá ma zahnila späť? ... Zmocnila sa ma túžba po nebesiach a hnala ma cez lesy a priepasti ponad závratné horské hrebene dialektiky. Na svojej ceste som našiel boha panteizmu, no nemohol som ho potrebovať na nič...“

Keď túžime po bohu, ktorý vie pomôcť — a veď to je hlavná vec — musíme prijať jeho osobnosť, jeho mimosvetovosť a jeho sväté atribúty... Nesmrteľnosť duše, trvanie našej existencie po smrti dostaneme potom už len na dôvažok ako krásnu špikovú kosť, ktorú mäsiar, ak je so zákazníkom spokojný, vloží zadarmo do koša.“

V úvode k druhému vydaniu spomenutej knihy *K dejinám náboženstva a filozofie v Nemecku* z roku 1852 odvoláva svoje panteistické náhľady a píše: „Od tých čias, čo (knihy) vyšla, zmenili sa veľmi povážlivo moje náhľady o mnohých veciach, najmä o veciach božských a veľa z toho, čo som tvrdil, protirečí teraz môjmu presvedčeniu...“

Priznávam teda bez okolkov, že všetko, čo sa v tejto knihe dotýka najmä veľkej otázky boha, je práve také nesprávne ako neuvážené, práve také nesprávne ako neuvážené je tvrdenie, ktoré som opakoval v duchu istej školy, že deizmus je v teórii zničený...“

Pasáž z Heineho knihy *Vyznania* svedčí o tom, aký veľký podiel mala jeho chorooba na popieraní minulosti: „...som len úbohý človek, ktorý nad to nie je celkom zdravý, ba dokonca je veľmi chorý. V tomto stave je pre mňa hotové dobrodenie, že v nebesiach je niekto, kto si vypočuje slzavé litanie mojich múk, zvlášť po polnoci, keď si Matilda odpočinie, čo sa jej veru často veľmi zíde. Chválabohu v takých hodinách nie som sám a môžem sa modliť a nariekať do ľubovôle a bez ostýchavosti a môžem úplne vyliat svoje srdce pred Najvyšším a zveriť mu aj to, čo ani vlastnej žene neprezrádzame.“

No Heine, jasný, vtipný, sarkastický, horí aj pred smrťou svoje ilúzie, tak isto ako ľubostné výlevy paralyzoval ironickou pointou. Neberie vážne svoje obrátenie na vieru a na smrteľnej posteli vraví: „Ale aj ja mám svoju vieru. Len si nemyslite, že nemám náboženstvo. Ópium je tiež náboženstvo. Keď do svojich strašne boľavých rán nasypem trošku sivého prášku a moje bolesti hneď poľavia, nemá sa vari povedať, že je to tá istá utešujúca sila, ktorá sa prejavuje v náboženstve? Ópium a náboženstvo sú bližšie príbuzné, než väčšina ľudí tuší. Keď už nevládzem znášať bolesti, vezmem morfium, a keď nemôžem pobíť svojich nepriateľov, odovzdám ich pánu bohu — len svoje peňažné záležitosti obstarávam radšej sám.“ A niekoľko minút pred smrťou hovorí: „Boh mi odpustí, veď je to jeho zamestnanie.“

Heine tento „dobrý Európan“, ktorého toľkokrát vinili zo zapredanstva Francúzom, ktorý toľkokrát šmaril trpkú urážku do tváre svojej vlasti a krajov, bol v určitom smere nemeckým vlastencom a aj keď priľnul láskou k Parížu, nevedel sa vykoreniť z rodného kraja nad Rýnom a Severným morom.

Heineho láska patrí všetkému, čo je tehotné budúcnosťou, jeho nenávisť spiatočníkom, ľudom včerajška, všetkému falošnému a malichnému. Z jeho realizmu, ktorý videl slabosť vlasti, vyrástla Heineho kúsavá, zdravá ironia. No pre to Nemecko, v ktoré dúfal, našiel krásne a dobré slová. V úvode k dielu *Nemecko — Zimná rozprávka* píše: „Vážil a ctil by som si vaše farby, keby si to zaslúžili... Vztýčte čierno-červeno-žltú zástavu do výšky nemeckej myšlienky, urobte z nej zástavu slobodného ľudstva a srdca svojho krv pre ňu prelejem. Pre túto lásku som prežil trinásť rokov v exile a práve pre túto lásku sa znova vraciam do exilu, azda navždy... Som priateľom Francúzov tak, ako som priateľom všetkých ľudí, keď sú rozumní a dobrí...“

Nemecko a svet, to je jeden zo základných paradoxov básnikovho protirečiacoho si duševného života. Napoleonský kult a kolektivismus, nazarénstvo a odkaz pohanstva, pomstychtivosť a súcit, víťazná útočnosť a láska k porazenému. Heine bol revolucionárom ducha a lipol na spoločenských tradíciách, trpel svojou osobnosťou, ale nevedel sa vymaniť z jej okruhu, bol subjektivistom až do trápnych detailov, ale svojím nástupcom ukázal nové východiská. Bol prorokom nového poriadku, ale más sa štítol. Videl, čo je, videl realitu a súhlasil s ňou, aj keď sa jeho subjektívne túžby s ňou nie vždy stotožňovali. Vedel, že budúcnosť patrí komunizmu:

„... Len s hrôzou a desom myslím na epochu, v ktorej sa temní obrazoborci zmocnia vlády; svojimi mozoňatými rukami rozbijú bez milosti mramorové sochy krásy, ktoré sú také drahé môjmu srdcu; rozdrúzgajú všetky čačky a hračky umenia, ktoré básnik tak miluje; zničia moje vavrínové háje a nasadia tam zemiaky; ľalie, ktoré netkajú ani nepracujú a ktoré predsa boli tak čarovne zaodeté ako kráľ Šalamún vo všetkej svojej nádhere, tie sa vytrhnú z pôdy spoločnosti, ak nebudú chcieť vziať do rúk vreteno; ruže, tieto nečinné nevesty slávika stihne ten istý osud; slávici, títo nepotrební speváci budú vyhnaní a ach! moja »Kniha piesní« bude kramárovi slúžiť na to, aby z nej urobil vrecúška, do ktorých nasype kávu alebo šňupací tabak pre staré baby budúcnosti. Ach! Všetko toto predvídam a zmocňuje sa ma nevýslovný smútok pri myšlienke na zničenie, ktorým víťazný proletariát ohrozuje verše, ktoré zaniknú s celým starým svetom. A predsa, otvorene to priznávam, že ten istý komunizmus, ktorý je taký nepriateľský všetkým mojim záujmom a sklonom, neodolateľne mi prífahuje dušu a v jeho prospech sa v mojej hrudi ozývajú dva hlasy, ktoré nemožno umlčať a ktoré sú azda v podstate len diabolským pokušením — no nech je to akokoľvek, opanujú ma a nijaká moc zaklínania by nebola schopná skrotiť ma.

Pretože prvý z týchto hlasov je hlas logiky. „Diabol je logik,“ povedal Danté. Príšerný sylogizmus ma opantal a keď neviem vyvrátiť premisu, že »všetci ľudia majú právo ješ«, som nútený podriaďiť sa všetkým jej dôsledkom. Keď začínam na to myslieť, hrozí mi nebezpečenstvo, že prídem o rozum. Vidím všetkých démonov pravdy triumfálne tancovať okolo mňa a nakoniec sa zmocňuje môjho srdca veľkodušné zúfalstvo a hlasno volám: už dlhý čas je odsúdená táto stará spoločnosť. Nech sa jej dostane spravodlivosti! Nech je rozrúnený tento starý svet, v ktorom nevinnosť hynie a cynizmu sa darí, v ktorom je človek človekom vykorisťovaný! Nech sú od základov zničené tieto obielené hrobky, v ktorých sídli lož a krivda! A nech je požehnaný kramár, ktorý jedného dňa urobí z mojich básní vrecúška

a nasype do nich kávu a tabak pre úbohé dobré stareny, ktoré si v tomto svete nepravostí museli azda odoprieť podobný pôžitok — fiat justitia, pereat mundus!“

Kliatba a požehnanie boli poslednými slovami prozaistu Heineho. Kliatba starému svetu, požehnanie budúcnosti, napriek jeho súkromným túžbam. Heine sa stáva prorokom budúcnosti, ktorej sa bojí. A v tom je jeho genialita. Vie, že nie nevyhnutné sa musí podriaďiť nevyhnutnému. Že krása musí slúžiť pravde. Heine, ktorý chcel snívať a rojiť, vedel, že treba prebúdzat ľudí zo spánku, že treba ísť do hubnov, že treba ísť vpred. Hlboko prenikol, mnohé správne spoznal a predvídal svojím básnickým pohľadom, no nevedel a nepochopil, že to budú práve komunisti, ktorí mramorové sochy krásy, umenie, básnikov hrob ochránia a jeho pamiatku očistia.

Bol mečom a plameňom svojej doby. Osvecoval v temnotách a bojoval v prvom rade. Poznal svoj cieľ a slúžil mu svojím veľkým, krásnym umením.

Alma Münzová